

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Η'. - ΤΕΥΧ. Α' ΚΑΙ Β'.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Οὗτος ἔστι περὶ τοῦ τοῦ δευτέρου ἀριθμοῦ
βουλεύματα ἢ περὶ παιδείας καὶ αἰῶος καὶ
τῶν αὐτοῦ εἰκόνων. (Πλάτ. Θεάγης).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1885

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ ΔΕΙ ΣΠΟΥΔΑΖΕΙΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΝ

"Όνομα, έννοια καί περιεχόμενον τῆς φιλολογίας.

Ὁ ζωηρὸς πνευματικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων ἐπλούτισε τὴν γλῶσσάν του διὰ τριῶν περιεκτικωτάτων λέξεων, δι' ἃς πᾶσα ἄλλη τοῦ κόσμου γλῶσσα δύναται νὰ φθονῇ. Αὗται αἱ λέξεις χαρακτηρίζουσαι τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον αὐτῶν εἰς τὸ μαρθάνειν φιλοσοφεῖν καὶ λέγειν, εἶνε φιλομαθία, φιλοσοφία, φιλολογία. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων λέξεων ἡ τελευταία εἶνε δημιουργημα εἰδικῶς τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος. Ἡ τοῖς Ἀττικοῖς ἔμφυτος ἔφεσις εἰς τὸ λέγειν καὶ συζητεῖν εὔρε διὰ τὸν περὶ ταῦτα ἀρεσκόμενον τὴν ἐπιτυχῆ ὀνομασίαν «φιλόλογος.» Φιλόλογος λοιπὸν = ὁ φιλῶν λόγους καλεῖται καὶ ὁ τοὺς λόγους ἀγαπῶν καὶ ὁ τοὺς λόγους εὐχαρίστως ἀκούων. Ἐν τῇ πρώτῃ σημασίᾳ καλεῖται ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Πλάτωνος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν βραχύλογον Σπάρτην, φιλόλογας, ἧτις λέξις πρὸ τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀπαντᾷ (Νομ. 1, σ. 641, ε.).

«Τὴν πόλιν ἅπαντες ἡμῖν Ἕλληνες ὑπολαμβάνουσιν ὡς φιλόλογος τέ ἐστι καὶ πολύλογος, Λακεδαίμονα δὲ καὶ Κρήτην τὴν μὲν βραχύλογον, τὴν δὲ πολύνοιαν μᾶλλον ἢ πολυλογίαν ἀσκοῦσαν.»

Συχνότερον καλεῖται φιλόλογος ὁ εὐχαρίστως ἀκούων λόγους. Οὕτω καλεῖται ὁ Σωκράτης αὐτὸς φιλόλογος ἐνεκα τῆς ἡδονῆς τοῦ ἀκροᾶσθαι τῶν λόγων ἄλλων. (Πρβ. Πλατ. Φαιδρ. 236, β.).

Φαιδρ. Ἡ μὲν, ἐάν μοι μὴ εἴπῃς τὸν λόγον
 . . . . μηδέποτε σοι ἕτερον λόγον μηδένα μηδενὸς
 μήτ' ἐπιδείξειν μήτ' ἐξαγγελεῖν.

Σωκρ. Βαβαί, ὦ μυαρέ, ὡς εὖ ἄνδρες τὴν ἀνάγκην ἀνδρὶ
 φιλόλογῳ ποιεῖν ὃ ἂν κελεύῃς.

Καθ' ὅμοιον τρόπον καλεῖ ὁ Σωκράτης φιλόλογον τὸν Θεόδωρον, ὅστις προσκαλεῖ αὐτὸν εἰς λόγους.

Σωκρ. Φιλόλογος γ' εἶ ἀτεχνῶς καὶ χρηστὸς, ὦ Θεόδωρε, ὅτι με οἶαι λόγων τινὰ εἶναι θήλακον καὶ ῥαδίως ἐξελόντα ἐρεῖν. (Πλατ. Θεαιτ. α. 161, α.)

Τέλος, ἵνα μὴ ἐπισωρευώμεν πολλὰς μαρτυρίας, ὁ Λάχης ἐν λαμπρᾷ του τινι ἀναπτύξει περὶ τοῦ καλοῦ τῆς ἀρμονίας μεταξὺ λόγου καὶ νοήματος λέγει ὅτι κατὰ τὰς περιστάσεις αὐτὸς εἶνε φιλόλογος ἢ μισόλογος.

«Καὶ γὰρ ἂν δόξαιμι τῷ φιλόλογος καὶ αὖ μισόλογος· ὅταν γὰρ ἀκούσω ἀνδρὸς περὶ ἀρετῆς διαλεγομένου ἢ περὶ τινος σοφίας ὡς ἀληθῶς ὄντος ἀνδρὸς καὶ ἀξίου τῶν λόγων ὧν λέγει, χαίρω ὑπερφυῶς, θεώμενος ἅμα τὸν τε λέγοντα καὶ τὰ λεγόμενα ὅτι πρόποντα ἀλλήλοις καὶ ἀρμόττοντά ἐστι... ὁ μὲν οὖν ταιούτος χαίρειν με ποιεῖ φθειγόμενος καὶ δοκεῖν ὅτ' οὖν φιλόλογον εἶναι· οὕτω σφόδρα ἀποδέχομαι παρ' αὐτοῦ τὰ λεγόμενα· ὁ δὲ τὰναντία τούτου πράττων λυπεῖ με, ὅσῳ ἂν δυνατῶν ἄμικτον λέγειν, τοσοῦτ' ἄλλαν, καὶ ποιεῖ αὖ δοκεῖν εἶναι μισόλογον.» (Πλατ. Λαχ. 188. ε.)

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνταῦθα λόγοι κυρίως ὑπόθεσιν εἶχον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, τῆς φιλολογίας, ἔνεκα τούτου, ὁ φιλόλογος ὡς ὁ φίλος τοιαύτης ἐρεῦνης καὶ καθόλου ὡς ὁ φίλος τῆς παιδείας, ὁ σπουδάζων περὶ παιδείας κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Φρινίχου (σ. 392. ἐκ Λοβεκχίου ἔκειτο παρὰλληλως τῷ φιλοσόφῳ ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ γενικωτέρῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ.

Ἄνάγκη, ἃ ὁ φιλόσοφος τε καὶ ὁ φιλόλογος ἐπαινεῖ ἀληθέστατα εἶναι.

Ὡς τοιούτους φιλοσόφους τε καὶ φιλολόγους γινώσκομεν τὸν Σωκράτην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἀπομν. 1, 6, 14) λέγοντα, ὅτι αὐτὸς

καὶ τοὺς θεσσαυροὺς τῶν πάλαι σοφῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐκεῖνοι κατέλιπον ἐν βιβλίοις γράψαντες, ἀνελίττων κοινῇ σὺν τοῖς φίλοις διέρχομαι, καὶ, ἂν τι ὀρώμεν ἀγαθόν, ἐκλεγόμεθα.

Ἐν ποίῳ πλάτει ἐξελέξατο τοὺς θησαυροὺς τῶν πάλαι σοφῶν ὁ μέγιστος τοῦ Σωκράτους ὀπαδός, ὁ θεὸς Πλάτων, ὡς ἀληθῆς φιλόλογος, μαρτυροῦσιν οἱ διάλογοί του, ἐν οἷς οὐδὲν ἠγνώνει ἀπόφθεγμα οἰουδήποτε σπουδαίου Ἑλλήνος ποιητοῦ καὶ σοφοῦ, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῶν συγχρόνων του.

Ὁ δὲ τοῦ Πλάτωνος μέγιστος μαθητῆς, ὁ ἀνέφικτος Ἀριστοτέλης ὅστις διὰ τοῦ πνεύματός ἐκέκτητο πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, διηρεύνησε πάντα τὰ ἔργα ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων του συγγραφέων καὶ ἐχρησιμοποίησε ταῦτα κατὰ τὸ περιεχόμενον των, ἦτο, εἶπερ τις καὶ ἄλλος ὁ φιλόσοφος τε καὶ φιλόλογος κατὰ τὴν πλατυτάτην τῆς λέξεως σημασίαν.

Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀπήλαυε πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἡ ἐλληνικὴ φιλολογία ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ της, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον πάντες οἱ πεπαιδευμένοι ἐνησχολοῦντο μετ' ἀγάπης περὶ τὴν φιλολογίαν, ἧτις δὲν ἀπετέλει ἔτι ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην.

Πρῶτον ὅτε ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος κατεστράφη καὶ ἐστείρευσε τὸ ρεῦμα τοῦ πνευματικοῦ βίου, τότε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὰ πνευματικὰ ἔργα τοῦ Ἑλλήνος οἱ θησαυροὶ τῶν πάλαι σοφῶν ὡς ἡ κληροδοσία μεγάλου, ἀποτετελεσμένου ὄλου, ἐγένοντο ἀντικείμενον εὐρείας καὶ βαθείας σπουδῆς καὶ οὕτω τὸ ὄνομα φιλόλογος ἐσήμεινεν ἰδίαν τάξιν λογίων, οἵτινες ἐνησχολοῦντο περὶ τὴν ἐπιστημονικὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας. Ἐκ τοῦ φίλου λοιπὸν τῶν γραμμάτων ἐγένετο ὁ περὶ τὰ γράμματα σοφός.

Οἱ λόγιοι τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν οἷς διαδοχικῶς ἐξεῖχον ἰδίως ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἐρατοσθένης, ὁ Ἀριστοφάνης ἐκ Βυζαντίου καὶ Ἀρίσταρχος, εἶχον ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν νὰ λύσωσι τριπλοῦν πρόβλημα. Οὗτοι ὄφειλον μεταξὺ τῶν πολλῶν χιλιάδων τῶν πανταχόθεν συλλεχθέντων χειρογράφων νὰ χωρίσωσι τὸ ἀληθῶς γνήσιον ἀπὸ τοῦ μὴ γνησίου καὶ ὑποβολιμαίου. Ἐπειτα τὴν γλωσσικὴν χρῆσιν τῶν προτέρων αἰώνων ὄφειλον νὰ ὀρίσωσι καὶ ὡς πρὸς τοὺς λεκτικούς

τύπους και ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, τέλος δὲ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ δύσκολα και σκοτεινὰ χωρία ἐν τοῖς σωθεῖσι χειρογράφοις. Θέμα λοιπὸν αὐτῶν ἦτο, κατὰ τὰς ἐν χρήσει τεχνικὰς ἐκφράσεις, ἡ κριτικὴ, ἡ γραμματικὴ και ἡ ἐρμηνευτικὴ. Καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων αἱ ἐπιστήμαι αὗται ἐνδεῶς μὲν, ὡς συμβαίνει ἐν ἀρχῇ, ἠσκούντο ὁμοίως ὑπὸ τῶν φιλοσόφων (ιδίως τῶν Στωϊκῶν) και σοφιστῶν· ἡ σύστασις και ὑπόθεσις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν και ἡ τῶν Ἑλλήνων ἔφεσις πρὸς γλωσσοφιλοσοφικὰς ἐρεῦνας και ἀναπτύξεις παρέσχον πρωτίμως ἤδη τὴν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν. Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τῶν νέων διδασκαλίᾳ, ἣτις εἶπετο τῇ στοιχειῶδει ἐν τῷ ἀναγινώσκειν και γράφειν (τῇ τῶν γραμμάτων διδασκαλίᾳ), ὁ διδάσκαλος (ὁ γραμματικός) κατεγίνετο μετὰ τῶν μαθητῶν νὰ ἀναγινώσκη τὸν Ὅμηρον ἐξ ὀρθοῦ τινος κειμένου, και νὰ ἐρμηνεύσῃ τοῦτον γλωσσικῶς τε και πραγματικῶς. Ἐντεῦθεν ἐπεξετάθη ἡ ἔννοια τῆς γραμματικῆς τέχνης ἢ μόνον γραμματικῆς, ἣτις κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μόνον τὴν γνῶσιν τῶν φθόγγων (τῶν γραμμάτων), ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς εἰς γνῶσιν γλώσσης και φιλολογίας και διὰ τῆς λέξεως γραμματικός ἐκαλεῖτο ἐκεῖνος ὁ γλωσσομαθῆς ἢ λόγιος, ὅστις ἐγίνωσκε νὰ ἐρμηνεύσῃ γλωσσικῶς και πραγματικῶς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἐνθα βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ παραλείψῃ και τὴν κριτικὴν ἐρευναν περὶ τὴν γνησιότητα ἢ μή.

Ὡς δὲ ἡ ἔννοια «γραμματικός» οὕτω και ἡ ἔννοια «φιλόλογος» ἔλαβεν εὐρυτέραν σημασίαν κατὰ τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν λέξιν ἐνόουν ἤδη ἐκεῖνοι τὸν λόγιον, ὅστις ἐκτέησατο πολλαπλῆν ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιεργηθεῖσαις ἐπιστήμασι γνῶσιν, ὅτις ὑπὸ τοῦ Σουετωνίου (de illustr. Grammatic. κεφ. 10) καλεῖται *multiplex variaque doctrina*, ὅθεν, ἄλλαις λέξεσιν, ἦτο πολυῖστωρ. Ἐντεῦθεν και ὁ Ἐρατοσθένης, ὅστις ἐνεκα τῆς εὐρείας και βασίμου αὐτοῦ σοφίας περὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας, ἐκαλεῖτο «τὸ πάνταθλον» ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὠνόμαζεν ἑαυτὸν φιλόλογον, (Suet. Eratosthenes primus

(TOM. Z'.)

cognomen philologi sibi vindicavit. πρβ. κατωτ. ἐν τῷ 5 μέρ. πρ. 1).

Μετὰ μεγάλου ἐπίσης ζήλου, ὡς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκαλλιεργοῦντο αἱ φιλολογικαὶ καὶ γραμματικαὶ σπουδαὶ καὶ ἐν Περγᾶμῳ, τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ περγαμηνοῦ κράτους, ὑπὸ τῶν λογίων, οὓς εἶχον καταστήσει οἱ ἐκεῖ βασιλεῖς, τῶν ἡδονῶν τῆς φιλολογίας γευσάμενοι (*magnis philologiae dulcedinibus inducti*), ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν ἐν Περγᾶμῳ ἰδρυθείσῃ καὶ πλουσίᾳ βιβλιοθήκῃ. Ὡς σοφώτατος ἐν τούτοις τοῖς ἐν Περγᾶμῳ φιλολόγοις λέγεται Κράτης Μαλλώτης ἐκ Μαλλοῦ τῆς Κιλικίας. Τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ (ἀπολεσθέντα πάντα πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων) συγγράμματα ἐπραγματεύοντο περὶ τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων καὶ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ὀμήρου, τῆς θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου, τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου, τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, περὶ τὴν ἀττικὴν διάλεκτον κλπ. περὶ τὴν γεωγραφίαν καὶ φυσικὴν ἱστορίαν καὶ περὶ τὴν γεωργίαν. Ἐπίσης συνέταξε πίνακας σοφῶν ἔργων καὶ τῶν συγγραφέων τούτων, διατάξας αὐτὰ κατ' εἶδος, κατ' ἐξοχὴν δὲ δραμάτων καὶ δραματικῶν. Ἀλλὰ τὴν μεγίστην ἀξίαν ἐκτήσατο διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν εἰς Ῥώμην περὶ τὸ ἔτος 167 π. Χ., ὅτε ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀπτάλου II τοῦ Φιλαδέλφου ἐστάλη εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ ἔνεκα κατάγματος τοῦ ποδὸς διατρίψας ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐν Ῥώμῃ ἐδίδαξε σειρὰν φιλολογικῶν μαθημάτων, καὶ διὰ τούτων ἐξήγειρεν ἐν τοῖς ἐπομένοις ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἰδίας αὐτῶν φιλολογίας (Πρβλ. Suet. 1. 1. κεφ. 2).

Ἡ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου χρονολογουμένη ῥωμαϊκὴ φιλολογία, κληθεῖσα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων *Grammatica* ἐτράπη συμφώνως πρὸς τὸν ἐθνικὸν τοῦ Ῥωμαίου χαρακτῆρα, περὶ τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος, καὶ περὶ τὰ ἀρχαιότερα γλωσσικὰ λείψανα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν νομοθεσίαν, ὡς καὶ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν σπουδαιοτέρων ἀρχαίων τῆς Ῥώμης ποιητῶν (τοῦ Ναιβίου καὶ Ἐννίου, βραδύτερον δὲ καὶ τοῦ Λουκιλίου κλπ.). Ἐπίσης μετὰ

πολλῆς ἀγάπης ἐθεραπεύετο καὶ ἡ γλωσσολογία. Τὰ δὲ ἐξαγόμενα τῶν ἐρευνῶν των κατετέθησαν ἐν συλλογαῖς καὶ ἐν ἐγκυκλοπαιδείαις συστηματικῶς διατεταγμέναις. Ὁ πρῶτος ῥωμαῖος γραμματικὸς ὅστις ὠνόμασεν ἑαυτὸν φιλόλογον (philologus) ἦτο ὁ Ἀτῆϊός Πραιτεξτάτος (Ateius Præxtatus) σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ ἱστορικοῦ Σαλλουστίου καὶ τοῦ Ἀσινίου Πολλίωνος, συγγραψας τοιαύτην συλλογὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰ λ η, ὅπερ συνίστατο ἐξ 800 βιβλίων (ἰδ. κατωτ. μέρ. ἀρ. 5).

Ὁ μέγιστος φιλόλογος καὶ πολυίστωρ τῶν Ῥωμαίων ὁ Μ. Τερρέντιος Οὐάρρων ἐκ Ῥεάτης (γεννηθ. 116. ἀποθ. 26 π. Χ. ἰδ. κατωτ. 5 μέρ. ἀρ. 4.) ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος diligentissimus investigator antiquitatis, ὑπὸ τοῦ Κοϊντιλιανοῦ vir Romanorum eruditissimus, καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀνὴρ Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βιβλιακώτατος καλούμενος, περιέλαβεν ἐν 74 διαφόροις συγγράμμασί του σχεδὸν πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Τὸ ἔργον του *Disciplinarum libri novem* ἦτο ἡ πρώτη ῥωμαϊκὴ ἐγκυκλοπαιδεία, ἣτις ὡς περιέχουσα σύμπασαν τὴν ἀνωτέρω παιδείαν, ἐπραγματεύετο ἐννέα ἐλευθερίας τέχνας: 1) Τὴν γραμματικὴν, 2) διαλεκτικὴν, 3) ῥητορικὴν, 4) γεωμετρίαν, 5) ἀριθμητικὴν, 6) ἀστρολογίαν, 7) μουσικὴν, 8) ἰατρικὴν καὶ 9) ἀρχιτεκτονικὴν.

Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Βαρρωνείου τούτου ἔργου συνέθηκε περὶ τοὺς χρόνους τῆς καταπτώσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους (περὶ τὸ 470 μ. Χ.) ὁ Μαρκιανὸς Καπέλλας (Marcianus Capella) ἐκ Ματαύρων τῆς Ἀφρικῆς σατυρῶν ἐννέα βιβλία, τὰ πρῶτα δύο βιβλία μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος τίτλου *de nuptiis philologiæ et Mercurii*, ἐν Ἀφρικανῇ πομπῶδει λατινικῇ γλώσσει, ἐγχειρίδιον διδακτικὸν περὶ τῶν ἑπτὰ ἐλευθερίων τεχνῶν (τὰ πρῶτα ἑπτὰ ἐκ τῶν ἐννέα τοῦ Βάρρωνος τεχνῶν), ὅπερ σχεδὸν διὰ παντὸς τοῦ μεσαίωonos ἐχρησίμευεν ὡς ἐγκυκλοπαιδικὸν βιβλίον, πρὸς διδασκαλίαν τῆς νεότητος καὶ πρὸς ἀνωτέραν παιδείαν, ἐν ᾧ αἱ ἑπτὰ ἐλεύθεραι τέχναι διηροῦντο εἰς δύο βαθμίδας: εἰς τὴν τριάδα (trivium): Γραμματικὴν, διαλεκτικὴν, ῥητορικὴν καὶ εἰς τὴν τε-

τρακτύν: (quatrivium): Φυσικήν, ἀριθμητικήν, γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν.

Κατὰ τίνα τρόπον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ φιλοσόφου Σενέκα διεκρίνετο ἡ ἐπιστημονικὴ του φιλολογικὴ ἐνασχόλησις τῆς τοῦ Γραμματικοῦ καὶ τοῦ φιλοσόφου, μανθάνομεν σαφῶς ἐκ τοῦ ἐπομένου χωρίου τῶν ἐπιστολῶν (ᾠ08 § 29) τοῦ Σενέκα:

«Non est, quod mireris ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere: in eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertam. Cum Ciceronis librum *de republica* prendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus, alius alio curam suam mittit: *philosophus* admiratur contra iustitiam dici tam multa potuisse. cum ad hac eandem lectionem *philologus* accessit, hoc subnotat: duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem: nam de Servii matre dubitatur. Anci pater nullus: Numae nepos dicitur. Praetereo notat eum, quem nos dictatorem dicimus et in historiis ita nominari legimus, apud antiquos *magistrum populi* vocatum, hodieque id exstat in auguralibus libris et testimonium est, quod, qui ab illo nominatur, *magister equitum* est. Aequè notat Romulum perisse solis defectio- ne; provocationem ad populum etiam a regibus fuisse: id ita in pontificalibus libris et alii putant et Fenestella. Eisdem libros cum *grammaticus* explicuit, primum verba expressa, *reapse* dici a Cicerone, id est *re ipsa*, in commentarium refert; nec minus *sepse*, id est *se ipse*. deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutavit, tamquam ait Cicero: «quoniam sumus ab ipsa calce eius in- tepellatione revocati,» hanc quam nunc in circo *cretam* vocamus, *calcem* antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus et in primis illos de Africano scriptos:

..... «cui nemo civis neque hostis
quivit pro factis reddere operae pretium,»

ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum *auxi-*

num significasse sed *operam*. ait enim Ennius neminem potuisse Scipioni neque hostem reddere *operae pretium*. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Vergilio dicere:

... «quem super ingens
porta tonat coeli.»

Ennium hoc ait Homero subripuisse, Ennio Vergilium. esse enim apud Ciceronem in his ipsis de re publica hoc epigramma Ennii:

«Si fas endo plagas coelestum ascendere cuiquam
est, mi soli coeli maxima porta patet.»—

(ἀκολουθεῖ) Ε. Γ.

Π Ε Ρ Ι

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΩΝ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΙΣ

Πρὶν εἰσαχθῆ ὁ Αἰγύπτιος πάπυρος ὡς γραφικὴ ὕλη, φαίνεται ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὔτε τὰ προϊόντα τῶν συγγραφέων ἐπολλαπλασιάζοντο, οὔτε τὸ ἐμπόριον τῶν βιβλίων ὑπῆρχε. Τὸ γράφειν ἐπὶ δερμάτων ἢ ἐκ κηροῦ πλακῶν καὶ μετάλλων ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἀνακοίνωσιν ὠρισμένων καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίων ἰδεῶν, διότι διὰ τοιαύτης γραφικῆς ὕλης ἦτο δυσκολωτάτη ἡ συγγραφή σπουδαίων καὶ ἐκτενῶν πνευματικῶν ἔργων. Ἡ χρῆσις τοῦ παπύρου ἐν Αἰγύπτῳ ἦν ἀρχαιοτάτη, διότι ὁ Ἡρόδοτος αὐτὸς ἀνέγνω 380 ὀνόματα βασιλέων Αἰγυπτίων ἐν κυλίνδροις ἐκ παπύρου. Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι πολὺ πρὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἤρξατο ἡ τῶν βιβλίων ἀντιγραφή ἐπὶ τοιούτου χάρτου, καθὼς καὶ ἡ συλλογὴ καὶ πώλησις τούτων. Κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, οἱ Ἴωνες ἐκάλουν τὰς βίβλους διφθέρας, διότι τότε ἐν σπάνει βιβλίων ἐχρῶντο διφθέραις ἐξ αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Ἡροδότου πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἔγραφον εἰς τοιαύτας διφθέρας.